

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

JANUS PANNONIUS REDIVIVUS*)

Quod legerent omnes quondam dabat Italia tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria, sed tibi maior,
Nobilis ingenio Patria facta meo.

(Laus Pannoniae, str. 310).

Nekad je Italija svima davala birano štivo,
A sad im pjesme šalje Panonija ravna.
To velika slava je moja, no veća je tvoja.
O ti, po mome duhu domovino slavna.

(Slava Panonije, prijevod Nikole Šopa).

Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti izdala je kao drugu knjigu svoje kolekcije Hrvatski latinisti *Pjesme i epigrame* Ivana Česmičkoga s latinskim tekstom i prijevodom pjesnika Nikole Šopa u redakciji svoga dopisnog člana D-r Nikole Majnarića i sa znalačkim predgovorom, punim književno-povijesne akribije D-r Mihovila Kombola. Grafička je oprema u drvorezu i crtežu izvedena u Majstorskoj radionici majstora slikara Krste Hegedušića. Tako je knjiga dobila svoju značajnu, znanstvenu i umjetničku fizionomiju. O samom izdanju ove jedinstvene knjige može se pisati sa više stajališta, jer ona doista predstavlja veliko dostignuće kao knjiga i kao nastojanje, da se veliko kulturno nasljeđe približi našem suvremenom čovjeku. Ako izostavimo starije naše pisce, kojih djela, prozna ili u stihu, nisu uvijek svima pristupačna u modernom izdanju, koliko to više vrijedi za hrvatske latiniste, o kojima se mnogo ne govori u školskim knjigama, ponešto čita u antologijskom izboru, te su u glaynom pristupačni sa svojim stvaralaštvom samo uskom krugu stručnjaka. Što više, i njima su latinisti često nepristupačni, jer se tiskana djela ili ona sačuvana u rukopisu nalaze u raznim bibliotekama po Evropi. Istina, Akademija mora izdavati, kao i sve akademije u svijetu, kritička izdanja sa znanstvenim aparatom, ali bi onda druga izdavačka poduzeća morala izdavati, prema tim izdanjima naše Akademije, djela, koja bi i svojim sadržajem i svojom opremom bila takva, da bi oduševila i privukla pozornost ljubitelja naše drevne kulturne prošlosti.

Svatko, tko je i malo zavirio u tu bogatu riznicu starije hrvatske književnosti, a osobito hrvatskih latinista, taj se uvjerio, da bi za vanjski svijet to bila velika dobit i apologija našega duhovnog stvaralaštva kroz stoljeća. Tako bi se suvremenim dokazima dopunili oni poznati Mažuranićevi stihovi:

Nit bi zato barbarim ve zvali,
što vi mroste, dok su oni spali.

*) Ivan Česmički (Janus Pannonius): *Pjesme i epigrame*, tekst i prijevod. Preveo Nikola Šop, Zagreb MCMLI. Izdanje Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti — Hrvatski latinisti, knj. 2.

Izdanje Česmičkoga predstavlja kod nas do danas najveći uspjeh moderniziranja nekog našeg starijeg teksta. Pannonius je ili na vašem stolu ili ga možete pozajmiti u nekoj biblioteci pa listati i čitati i na taj način, ili znanjem latinskoga jezika ili prijevodom pjesnika Nikole Šopa, ući u taj svijet hrvatske latinštine, koji po svome bogatom izrazu, po tematici, frazeologiji i ritmičkoj emotivnosti upravo u ovome primjeru nadmašuje mnoge latiniste iz istoga doba u Evropi.

Dosad se moglo samo blijedo govoriti o pjesniku, kojega je djelo čamilo u bibliotekama i do kojega nije mogao svatko doći, ali danas ono postaje svojina svakoga pojedinca; on može kritički ući u taj umjetnički svijet naših latinista bilo da poznaje latinski jezik ili da mu u tome pomognu, u ovome slučaju, izvršno pomognu, Šopovi prijevodi elegija i epigrama Ivana Česmičkoga.

Ima knjiga, koje nas mame imenom pisca, svojom opremom, svojom bibliofilskom vrijednošću, svojom suvremenom tematikom i tako po redu. Rekao bih, da nas izdanje pjesama Ivana Česmičkoga ne samo mami nego i opčinja. Tu je aureola, a pod njom je lik čovjeka iz naših krajeva, koji je unatoč svim poteškoćama i jadnim prilikama svoga vremena propevao jezikom tadašnje kulturne Evrope i njim izrazio svoje proteste, svoj nazor na svijet, kritiku društva s osebnim realizmom, koji se osobito susreće u Epigramima, gdje je plastičnost i sažetost distihičke frazeologije dostigla svoj vrhunac.

Eto! To je izdanje prava aureola Ivanu Česmičkom. Pod njom je lice i izraz lica pjesnika, koji je prkosno znao mnogima kazati istinu u oči, barem koliko je mogao, jer se u jednom epigramu brani, kad veli: „Ako mi je knjiga razuzdana, duh mi je bez lžage.“

Psihološki se lik Pannoniusa pojavljuje u svojoj jasnoći pred našim duhovnim očima, ako pročitamo njegove stihove. U njima je njegovo srce i duša, u njima je dah vremena, u njima su naglasci bola i priгуšeni jecaji sputana čovjeka, koji je uvijek morao služiti drugima po tuđim zemljama i dvorovima, ali je ipak umro u svojoj zemlji, u blizini budućeg kulturnog središta Hrvatske, Zagreba.

Izdanje samoga teksta i, kako rekosmo, njegova oprema jesu na umjetničkoj razini. Takvih djela nemaju ni drugi narodi. Grafička oprema olakšava uživanje u ta davna vremena, ona nas vodi do ruba onih mogućih imaginativnih doživljaja, kakve pruža i sam latinski izvornik.

Kad sam prvi put prelistavao ovo izdanje, sjetio sam se predgovora Clémenta Marot-a, koji je napisao za svoj vrlo slobodni, ali pjesnički prepjev poeme Ljubav Heroje i Leandra helenskog pjesnika Museja godine 1541. U tom se predgovoru prevodilac jada čitaocima, da mu je pariški izdavač opremio djelo s puno pogrešaka i nemarnosti s obzirom na sam tekst, pa veli, da je djelo doživjelo sudbinu jagnjeta u vučjem ždrijelu. Zato je, kako sam kaže, otišao u Lyon, i spasio svoje jagnje novim i boljim izdanjem.

I Pannonius bi se mogao potužiti, da su njegove pjesme, elegije i epigrama, doživljavali sudbinu Marot-ova prijevoda. Prošlo je toliko stoljeća i sad imamo takvo izdanje, iako ne cjelokupno, onoga, što je najznačajnije u stvaralaštvu pjesnika Česmičkoga. U tom smislu trebalo je kratkom napomenom nešto kazati o izdanjima pjesnikovih djela i naznačiti, koje je kritičko izdanje bilo podloga za ovo hrvatsko izdanje u kolekciji Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Takva bi bibliografija omogućila samostalnije proučavanje cjelokupnog opusa Janusa Pannoniusa.

Pjesnik, za kojega je učitelj Guarino kazao, da je porijeklom Pannonac a po načinu mišljenja Italik (*gente Pannonius, italicus moribus*) i time nastojao okarakterizirati njegovu nadarenost i učenost, — „nije ostao osamljen ni kao jedan od značajnih evropskih novolatinskih pjesnika ni kao jedan od suradnika u ovom ogromnom preobražaju, koji je stvarao temelje nove građanske kulture u Evropi.“ (dr. Kombol u Predgovoru knjige, str. XXII). Dr. Kombol na više mjesta u spomenutom Predgovoru zanimljivo povezuje Česmičkoga s tadašnjim kulturnim očitovanjima

Evrope, pa nam onda lik pjesnika kao i njegovi osobni dodiri postaju jasniji. Netko bi mogao kazati, da je Predgovor D-r Kombola mogao biti kao putokaz i vodič opširniji, ali, kako mislim, onda bi taj Predgovor izgubio u svojoj plastičnosti. D-r Kombol je pazio na mjeru i izbjegavao akademski ton, koji bi u ovom slučaju doista zamarao svakoga čitaoca. Glavno je, da kroz njegov Predgovor naziremo Pannoniusovu pjesničku ličnost, vidimo njegovo vrijeme i ljude. Dobra je značajka za cjelovitost pjesnikova stvaralaštva ono, što D-r Kombol piše na str. XXI: „To mišljenje humanista (tj. da latinski jezik postane jedini umjetnički izraz, op. moja) o latinskom jeziku bilo je dakako iluzija, u kojoj je bilo zanosa i taštine, gledanja s visoka na množinu neukih i uvjerenja da se stvara nešto novo i veliko. Nju je doskora razbio nezaustavljivi razvoj poezije na narodnim jezicima; rođeni pjesnici, želeći djelovati više kao umjetnici nego kao učenici poznavajući i imitatori starih klasika, brzo su osjetili, da latinski kao mrtav jezik sputava slobodu pjesničke inspiracije i ličnoga izraza, dovodeći najčešće do knjiškog akademizma i formalizma. Tim opasnostima nije izmakao ni Janus Pannonius; i njegova je poezija, naročito mladenačka, velikim dijelom refleksna i iz druge ruke, što se možda manje opaža u prijevodima negoli u latinskom originalu, gdje su niti, koje tu poeziju povezuju s poezijom starih pjesnika, vidljivije i opipljivije. Ipak se, unatoč protivnicima latinskoga jezika, kojih je bilo i onda i kasnije, ne može potpuno poricati mogućnost pjesničkog izraza u latinskom jeziku; takvoj se isključivosti protive zaista pjesnički latinski stihovi Pontana, Angela Poliziana i drugih, među kojima se s najboljim dijelom svoje poezije nalazi i naš Janus Pannonius.“

Na sličan je način uspjelo okarakterizirana idejna isprepletenost kao i problematika Pannoniusova vremena, što se očito izražava u njegovu pisanju. Pjesnik izražava svoje vrijeme, ali često puta i nadilazi svoje doba u svojim vizijama. Pannonius je izrazita pjesnička ličnost svoga vremena, ličnost, koja se malo po malo razvija iz sfere seljačko-radničke obitelji u sferu feudalno-renesansnog magnata i pjesnika, ali s tom razlikom, da je P. uvijek, što čitamo u njegovim pjesmama, naglašavao svoje pritajeno i buntovno neslaganje s pogledima svoga vremena.

Muze i mač bili su mu vrlo često jedini prijatelji. Mač samo kao ukras. Muze su ga tješile, a pišući na latinskom jeziku unosio je sve plemenite značajke kakvoće tvoračke psihe svoga naroda, koji je većim dijelom stenjao pod ti anima raznih lica i naličja.

Biti prijatelj Muza, a prividno služiti maču i pisati latinski lako i tako se takmičiti s vodećim latinistima toga vremena nije bio mali duhovni napor, to je bio blistavi svjetionik za poznija vremena hrvatskim latinistima, kao što su bili Marulić, Crijević, Đurđević, Kunčić, Katančić, Zamanja i mnogi drugi.

Bistrina našega čovjeka ogleda se u P. latinskoj versifikaciji na mnogim mjestima, kao što kaže prevodilac Nikola Šop u Pogovoru (s. 342.) da bi opravdao svoj način prevođenja, — „kroz njegov latinski stih počesto kao da prosukne, proključa živa riječ maternjeg mu hrvatskog jezika.“

Pannoniusova prirodna nadarenost ponukala je njegova obrazovnog ujaka Ivana Viteza da sina svoje skromne sestre Barbare i, prema predaji od oca tesara, pošalje u školu humaniste Ivana Guarina u Ferraru, a to je bio jedan od najčuvenijih odgojnih zavoda toga vremena. Mi možemo tek naslućivati, da je Ivan Vitez htio nećaku Ivanu osigurati i značajnu političku ulogu. Danas je utvrđeno, da su ujak i nećak bili Hrvati, te na taj način njihovo djelovanje dopunjuje galeriju značajnih ličnosti Hrvatske XV. stoljeća.

Zivotna staza Ivana Česmičkoga (1434—1472) nije duga, tek navršelih trideset i osam godina, — ali je puna borbe, napora, uspjeha, da bi završila događajima, koji su bili posljedica urote, u kojoj su uz druge velikaše sudjelovali Ivan Vitez, njegov nećak Ivan Česmički, zatim Ivan Thuz i njegov brat Osvald, biskup zagrebački. Urotnici su htjeli dovesti

na ugarsko prijestolje mladoga poljskoga kraljevića Kazimira, jer su se bunili protiv jačanja Matijine kraljevske vlasti. Urotnici su nastojali za držati zemlju u stanju srednjovjekovne feudalne razdrobljenosti. Kad je Kazimir prešao sa svojim četama ugarsku granicu, dopro je do Njitre, gdje se je nalazio pjesnik, koji mu je predao grad. U međuvremenu Matija je otkrio urotu, zauzeo Njitr i po načelu *divide et impera* uništio svoje protivnike. Ivan je pobjegao u Slavoniju u namjeri da otputuje u Italiju, ali je putem obolio i sklonio se u dvor Ivana Thuza na Medvedgradu, gdje je godine 1472. umro. Pokopali su ga u Remetama, u pavlinskoj crkvi, ali su mu tijelo kasnije prenijeli u Pečuh. Uskoro je poslije Janusa umro i njegov ujak Ivan Vitez.

To je najdramatičnija epizoda u životu pjesnika Ivana Česmičkoga, koji je još u Guarinovoj školi pokazivao osobitu i izvanrednu inteligenciju u tolikoj mjeri, da su o njegovu pamćenju pripovijedali čudesa. Tome šesnaestogodišnjem mladiću uputio je Eneja Silvije Piccolomini epigram, kad ga je zamolio da mu posudi Marcijalove Epigrame. Poslije sedmogodišnjeg školovanja u Guarinovom zavodu Ivan je prešao na sveučilište u Padovu, da uči pravo. Sigurno je kroz to vrijeme došao u vezu i bliži dodir s mnogim Hrvatima iz drugih naših krajeva, koji su rado učili u tome gradu. Kroz to vrijeme, i kasnije, Ivan je stekao mnoge prijatelje i srdačna poznanstva. To se opaža i u njegovim pjesmama. Poslije završenog prava, pohodio je Firencu i Rim. Zaustavio se i u Narinju, u rodnom mjestu prijatelja Galeotta. To je mjesto s ljekovitim vrelom Ferognom nadahnulo poznatu Ivanovu elegiju „Pozdrav izvoru Feroniji“. Vespasiano da Bisticci opisao je Ivanov boravak u Firenci. Taj je humanist omogućio Ivanu audienciju kod Cosima de' Medici. U Firenci je slušao predavanja iz filozofije humaniste i stručnjaka za helenski jezik Argyropulosa. Kad se vratio u Ugarsku, moćni je primas, Ivan Vitez, omogućio brzu karijeru pjesniku Janusu, svome nećaku. Uz druge počasti kroz dvije godine postao je biskup bogate pečuhške biskupije. Ipak je više boravio na kraljevskom dvoru negoli u Pečuhu. Da je Pannonius gledao kritički na dvor, vidi se u mnogim njegovim epigramima, osobito onima, koji se odnose ili su upućeni izravno kralju Matiji.

Uza sve počasti Ivan se osjeća osamljen u toj neobrazovanoj sredini. Turci sve više nadiru. Vremena su burna i nesigurna. Godine 1464. čak se nalazio kao ratnik pod Jajcem, gdje je teško obolio, valjda je to bio jači napadaj sušice? Tu ga je zatekla vijest o teškoj materinoj bolesti i on žuri, da je zatekne barem na smrtnoj postelji. Tako, život, pun trzavica, teče sve do onoga dana, kad se Ivan povezao s velikašima — urotnicima. To je pospješilo njegovu bolest i on, kako smo spomenuli, umire u naponu svojih duševnih i tjelesnih snaga.

To je život dostojan zaista jedne romansirane biografije, to je život siromašnoga šljivara, kojemu su se divili najpriznatiji latinisti XV. stoljeća, život hrvatskog seljačeta, koje je postalo visoki crkveni velikodostojnik i tako se uzdiglo na najviši stupanj tadašnje karijere. To je život, koji se završio u nesretnoj zabludi tadašnje velikaške politike, jer je nosilac toga života bio nedorastao za spletke iz dnevne politike.

Pannonius je po naravi i sudbini života nalik rimskome pjesniku Tibulu. Ima u njegovim Elegijama mnogo pozajmica i naglasaka iz Tibulovih elegija, ali je Pannonius sve to znao kao nadaren pjesnik dobro asimilirati. Tibul umire ne navršivši treće desetljeće svoga života. Kroz njegov se ruralizam naslućuje tuga zbog prilika toga vremena. Vide se i naslućuju sjene, dok Pannonius živi nešto duže, prelazi fazu tibulizma i, osjećajući gorčinu zbog životnih prilika, obraća se milom Marcijalu te piše epigrame, u kojima ima toliko satiričkih naglasaka, čak ironičkih, na prilike prvih desetljeća XV. stoljeća.

II

Ako se analitički uđe u strukturu Šopove tehnike prevođenja, mi opažamo, da je on nastojao izbjeći poteškoće elegijskog distiha, osobito pentametra, na taj način, što je heksametar prevodio većinom ritmičkim heksametrom kao i pentametar. U mnogim je elegijama zvučnost elegijskog distiha nadomjestio ritmikom stiha i bogatstvom rimâ.

Premda je heksametar prirodan za strukturu našega ritma, to se ne može kazati za pentametar. U dužim elegijama, a to su sve kod Pannoniusa, — takav, t. j. distihički metar i ritam, ako se on doslovno prenese u naš jezik, postaje jednoličan i trzav, a sve zbog pentametra. U izvornom stvaranju on može biti melodiozan, jer je onda pentametar u glavnom spontan, kako je to u Cirakijevim Florentinskim elegijama, ali to ne znači, da se sve to ne može nadoknaditi novim i svježim ritmom, koji često može spasiti i slabije strane izvornika.

Šopovo nastojanje, da izvorni Pannoniusov elegijski distih nadoknadi rimama, ne samo da je smisla zamisao, nego što je bitnije, prevodilac je na taj način postigao ravnotežu za dojmovno doživljavanje samoga izvornika. U to se možemo uvjeriti i malim uspoređivanjem izvornika i Šopova prijevoda, kao što ćemo to poslije učiniti.

U početku, dok čitamo prijevode elegija i epigrama, sve se to čini kao zanimljiv pokušaj, ali, ako se uoče bitne značajke latinske i naše prozodije, onda to nije pokušaj, to je umjetničko dostignuće prvoga reda.

Mi smo s obzirom na heksametar naviknuti da se oslanjamo na Mareticeve prijevode Homerovih i Vergilijevih epâ kao i Ovidijevih Metamorfoza, a što se tiče elegijskog distiha na više ili manje uspjele prijevode rimskih elegika. Nazorov prijevod Goetheovih Rimskih elegija jedini je umjetnički značajniji doprinos rješavanju elegijskog distiha u našoj novijoj metrici.

Ako pregledamo Mareticeva izdanja Homera i drugih klasika, kojih je djela prevodio, mi ćemo se uvjeriti, da je on izvršio mnoge korekture s obzirom na samu strukturu heksametra. Njegove, a osobito dopune D-r Ivšića, metričkoj strukturi našeg heksametra, pokazuju, kako je to trnoviti put. D-r Ivšić je u više navrata, dopunjujući Mareticeva dostignuća u prevođenju, pokazao popravljajući izdanja Mareticevih prijevoda, da je jednom potrebno odrediti shemu toga našega heksametra. Zaista Mareticevi prijevodi, osobito Odiseje, s onim dopunama i ispravcima D-r Ivšića, pružaju obilje gradiva za to pitanje, pa bi sva ta iskustva d-r Ivšić mogao pokupiti i objaviti, jer bi to bio krupan prilog prozodiji našega heksametra kao i samoj tehnici prevođenja helenskih i rimskolatinskih pjesnika. (Vidi o tome: Ante Petravić: Klasična metrika u srpsko-hrvatskoj književnosti, Beograd 1939).

Šop je žrtvovao ustaljena pravila našeg heksametra, oslobodio se okova, koji nisu uvijek na mjestu, pa je pošao putem invencije kao i Vojislav Ilić, koji je u svojoj poeziji upotrebio u mnogim pjesmama ritmički heksametar s rimama. Tako i Šop bogati svoje prijevode rimama, koje su neposredne i u velikoj većini svježije i nove. Stići do takve spontanosti mogao je samo prevodilac, koji poznaje ono neizrazivo u izvorniku.

Opet se sjećam jednog francuskog humaniste i heleniste, Amyot-a (1513—1593) čiji prijevod pastoraleta Dafnisa i Hloja, helenskog pisca Longa znači epohu i najbolji putokaz, kako se mora prevoditi s antičkih jezika. Amyot se može nazvati ocem modernog načina prevođenja, jer se iz njegovih prijevoda osjeća dah i bilo izvornika. Poći tim putem nije lako. Treba imati hrabrosti, jer je svaki dobar prevodilac i učitelj drugim stvaraocima. Mareticev prijevod Odiseje s dopunama d-r Ivšića bogata je riznica za poznavanje pjesničkog izraza našeg jezika. To isto mogu kazati i za ovaj Šopov prijevod Pannoniusovih pjesama, elegija i epigrama. Za dokaz nam mogu poslužiti mnoge filozofeme iz Elegija kao i mnogi epigrami. Razne pjesničke slobode Šopova prijevoda, poneku hrpavost s obzirom na sažetost izvornika ili osebnost Pannoniusove la-

tinske frazeologije kao i odstupanje od izvornika nije potrebno naglašavati, jer su to pojave, koje se rađaju i nastaju pri svakom prevođenju i one u ovom slučaju nisu bitne.

III

Pannoniusov život poznajemo u glavnim crtama, poznajemo ga u najznačajnijim njegovim očitovanjima, dok drugo možemo otkriti u njegovim elegijama i epigramima.

Djetinjstvo Ivanovo doživljujemo u njegovoj elegiji: U smrt majke Barbare (III. el.). Po mom mišljenju to je, uz XII. elegiju Nedozovnome snu, XIII. Jadi bolovanja, XIV. Svojoj duši, XV. Boravak na selu, — najbolja Ivanova pjesma — elegija.

U toj elegiji Pannonius slijedi u frazeologiji Tibula, ali je elegija po svojoj emotivnosti, po samome nadahnuću evokacije i neposrednoj iskrenosti izvorna. U njoj je Pannonius svoj, u njoj je pjesnik, koji vidi i nosi u sebi ono tragično iz svoga vremena. Ta je elegija kao i spomenute oduševila prevodioca u tolikoj mjeri, da je u prevođenju postigao najjače i najuvjerljivije prevodilačko nadahnuće. U njoj usporedba izvornika s prijevodom govori u prilog Šopovu načinu prevođenja, ako se želi naglasiti ne samo samostalnost prevodilačkog doživljaja nego i istaci novinu za svježinu ovakvog distihičkog metra.

Dirljivja je elegija, koju je Pannonius posvetio svojoj majci. Iz elegije znamo, da je pjesnik imao dvije sestre, koje još nisu bile udate, kad je mati bila na umoru. Druga elegija: Pjesnik napada Lunu, uzročnicu smrti njegove majke omogućuje nam da uđemo u shemu slobodnog ritma Šopova heksametra, koji često počinje s anakruzom te postizava lepršavost ritma narodnih pjesnika. Elementarno narodno vjerovanje o djelovanju mjeseca na ljudski život, koje pjesnik usvaja iz narodne religije, potpuno se odvaja od sličnog motiva u Teokritovoj idili Čarobnica.

Za svladavanje teške ritmičke frazeologije latinskog jezika u samom prevođenju poučna je V. elegija U smrt gospođe Andrèole. U njoj buja i klija bogatstvo ritma. Osim spomenute anakruze gdje se pojavi po koja hrapavost, a osobito u onim slučajevima, kad prevodilac nije dovoljno pazio na smještaj enklitika, ali to je rijetko. Neke pogreške, ima ih nekoliko u cijelom prijevodu u smislu riječi, ne umanjuju vrijednost bogatog ritma i obilja adekvatnih metafora, koje također nalazimo u elegiji Drugi potop (VII). Često u prijevodu osjećamo adekvatnost onomatopeja kao i u izvorniku, a primjer je za to VIII. elegija: Smrt sobara Rakacina. Naizmjenične rime teku u posebnom ritmu u IX. elegiji, koja je posvećena Vojniku Blažu. Znamo, da je Česmički bio slaba zdravlja, a morao je sudjelovati i u jednom ratnom pohodu, kojega je poteškoće i jade opjevao u elegiji Bolovanje u taboru (X). U drugom dijelu te elegije pjesnik se sjeća svoje majke. Taj dio otkriva snagu pjesnikova nadahnuća, koje je uvijek snažno i iskreno, kad je izraz dubokog doživljaja kao i u elegiji Nedozovnome snu (XII). U prijevodu se te pjesme osjeća jačina evokacije, koju nam može dati samo dobar prijevod. Tu je Šop morao zaista ulaziti u posebne Pannoniusove slike i nastojati da ih izrazi odgovarajućim izrazom u našem jeziku. Slutnja o smrti vrlo je jaka u elegiji Jadi bolovanja. Prevodilac je u svom prijevodu išao tim tragom, i dobro je učinio.

U elegiji Nedozovnome snu Šop je pojednostavio mitološki registar, kad je distih:

*Dum tibi juncta fovet Tithonum longius Eos,
In Jovis officium nox geminavit iter.*

Pospana od tebe Zora, dok zakašnjava sa svanućem,
Skladno služeći nebu svoj put produžuje Noć.

Šop je preveo smisao, ali ne stvarnu poredbu, koju je Pannonius htio izazvati slikom kako Eos (Zora) grli svoga muža Titona, koga je na nebo svojim kolima povezla i za nj u Jupitra isposila vječni život, ali ne i vječnu mladost, pa se on poslije zgrčio i pretvorio u skakavca.

Prijevod „dok zakašnjava sa svanućem“ nije zaista potpuno točan, ali je riječ *fovet* obuhvatila mit o Titonu u cjelini, premda nam ne dočarava dojmovo Pannoniusovu izražajnost. Bolje bi bilo da je Šop riječ *fovet* preveo riječju grli ili, ako je već tako preveo, onda je tu široku slobodu trebalo objasniti u tumačenju riječi i imena, kad je Česmički tiskan dvojezično.

Sličnih mjesta u izražajnom smislu ima više. Često Šop iskorišćava pleonazam zbog plastičnosti u prevođenju, po koji put brahilogiju, kad ona nije ni zgodna ni plastična.

Primjer brahilogije jest stih iz inače dobro i glatko prevedene elegije Svojoj duši (XIV) u zadnjem stihu predzadnje strofe:

Quidlibet esto magis, quam miserandus homo.

Budi što bilo prije, nego li nevoljni čovjek.

Riječ *miserandus* prema izrazu nevoljan nije dovoljno dojmovna ni evokativna.

Čini se, da je riječ *Ister* u početku epigrama Galeottu Narnijskom (s. 262.) personifikacija Pannoniusova pjesništva, te je tako i trebalo tu riječ prevesti. Ima riječi kao što su: *serpentinus* (s. 24.), *memorable* (s. 120.), *ustus* (s. 124.), *malesanae* (s. 128.), *equus* (*regibus ortus*) (s. 258.), *magister* (s. 263.), *Graecia fabulosa* (s. 279.), *dogma* (s. 282.) i druge, koje je prevodilac bez osobite potrebe shvatio na svoj način, premda to ne vrijedi za izvornik. Obrnuto, prevodilac je slabijem izrazu izvornika dao najadekvatniji izražaj, što čitamo na kraju XVIII. elegije: Vepar i jelen:

*Hanc vos unanimi mecum celebrate sodales,
Dum favet hinc aetas, hinc genialis hiems.
Dilutae Baccho fugiant ante omnia curae,
Ille deus moestos exhilarare potest.*

O drugovi, taj dan složno proslavite sa mnom,
Dok je mladosti, dok i zimi tuče obilja rog.
Pijmo, Bakho je utjeha u trenutku tamnom,
Tješitelj, nasmiješitelj je Bakho bog.

Utjecaj narodnog folklora prevodilac je dobro shvatio, kad je u XXI. elegiji: Varavost žene, gdje Česmički pjeva o basnama, upotrebio naše folklorno rječničko blago.

Rekosmo, da u mnogim elegijama kao i u epigramima susrećemo autobiografske naglaske, pa tako i u XXVII. elegiji Buktava zahvala, koja je istovremeno tipična za konvencionalni tip elegije, kakvih ima po više, a to su: XXII., XXIV., XXV., XXVI., XXVIII., XXIX. i XXXI. Te je elegije Pannonius posvećivao raznim suvremenicima, u njima se samo mjestimično pojavljuje prava poezija. Stihovi na str. 147., peta strofa i završni na str. 149. otkrivaju mnogo toga iz konvencionalnog izražavanja, koje je i u Pannoniusovoj lirici prelazilo u nemoguće i nepjesničke hiperbole.

Agoniju svoga vremena Česmički lapidarno izražava u XXXI. elegiji Ljudski udes. Evokativne snage te elegije djeluju kao neka daleka reminiscencija iz kontakija bizantskog pjesnika Romanosa ili kao odjek lektire Uspomena Marka Aurelija.

U Epigramima ili mladenačkim igrarijama (*Epigrammata sive lusus iuveniles*) imamo veći obujam života tadašnje stvarnosti. Ti u ovome prijevodu obuhvataju gotovo drugu polovinu knjige. Pjesnik je ironičan prema

sebi i drugima, što čitamo u epigramu *Opet moji epigrami*. Realizam njegovih Epigrama ima u sebi čistoću toga naziva. Pjesnik realistički crta svoje vrijeme. Uzmite kao primjer, kad se obraća Nadbiskupu Ostrogonškome (str. 185.) u završnim stihovima, kad je cijeli epigram dobar odjek lektire Eshilovih Perzijanaca, kao što je onaj na str. 187. Mnogo nam kažu epigrami: Pjesnik nosi knjige u zalagaonicu (s. 205.), Matijin put u nebo (s. 207.), Kob vojnika Blaža (s. 211.), Krmeljivome Seneki (s. 227.), Lazaru (s. 229.), Ljubitelju starih knjiga (s. 231.), Molitva za kralja Matiju (s. 235.), dok je epigram: Jelen vozi kraljevska kolica (s. 253.) duhovito koncipirani i fino poentirani žalac protiv kralja Matije. To plastično ruganje pjesnik nastavlja u epigramu s naslovom Kralju (s. 267.). Pjesnik je svoj pacifizam s mnogo gorke ironije izrazio u pjesmi Molitva bogu Marsu za mir (s. 309.). Taj epigram pokazuje na osobiti način, koliko je Šopu uspjelo pretočiti ono neizrazivo iz izvornika. Ima i anemičnih epigrama, a i elegija, kao što smo vidjeli.

Šop je više epigrama preveo adekvatno distihičkim metrom, da bi uvažio i tu tradicionalnu mogućnost prevođenja, ali je ipak u cjelini sproveo svoje načelo u prevođenju Pannoniusa, koje mu je uspjelo. Najduhovitiji epigram Jelen vozi kraljevska kolica Šop je preveo prema svome načelu prevođenja, te je distih zamijenio ritmičkim heksametrom, kome je dodao dobre rime.

*

Janus Pannonius očekuje svoju monografiju. Tko god se na to odluči, njemu će dobro doći ovo Akademijino izdanje. U tome će mu biti od velike koristi i Šopovi prijevodi, koji nas uvjeravaju, da se latinisti samo po vanjskom ruhu razlikuju od drugih naših književnika raznih epoha, a da su po svojoj tematici i duhu jedno s onima, koji su pisali samo na narodnom jeziku.

Knjiga Pannoniusove poezije ojačat će naš žar i naše oduševljenje za latiniste, koji su još uvijek živi.

Zagreb.

T. Smerdel.

O REŠETAROVU TEKSTU JEDNE ĐURĐEVIĆEVE LATINSKE PJESME. — U svom izdanju Djela Ignjata Đurđevića (Stari pisci hrvatski XXV, 1 i XXV, 2) Rešetar je kao 7. prilog uvoda pred 2. sveskom objavio Đurđevićevu pjesmu *Ad Vincentium Petrovium — Elegia* od 33 elegijska distiha iz njegova rukopisnog zbornika *Poetici lusui varii*. Dok sam priređivao za štampu tekst tih Đurđevićevih latinskih pjesama iz autografa, koji se dosta teško čita, jer su slova sitna, veselio sam se, što je za tu pjesmu posao već obavio Rešetar. Računao sam naime, da ću u njegovu tekstu naći pouzdanu kontrolu za svoje čitanje te pjesme. Kad sam usporedio svoj prijepis s njegovim, vidio sam, da se ne slažu na sedam mjesta. Nato sam ponovo pregledao ta mjesta i ustanovio, da je Rešetar na svih sedam pogrešno pročitao Đurđevićev tekst. Kako je ta pjesma, koja je i inače vrlo važna, jer nam pruža podatke o Đurđeviću životu u izgnanstvu u Italiji, objavljena u Akademijinu izdanju, smatram potrebnim upozoriti na pogreške u Rešetarovu tekstu.

U toj elegiji, koju Đurđević iz Italije šalje svom prisnom prijatelju, dubrovačkom pjesniku Vici Petroviću, 19. se stih započinje riječju *Nunc*, koju je Rešetar netočno pročitao *Num*. Čitav distih glasi:

*Nunc tibi quas grates, teneri quod pignus amoris
(Vincenti cedro debite) ferre parem?*

Uz upitne zamjenice *quas* i *quod* ne može u istoj rečenici biti opravdana upitna čestica *num* nespojena s njima. To je Rešetar morao opaziti.